

KS. MARIAN HOFMAN – ŻURAWICA

**WIZYTACJE KANONICZNE PARAFII ŻURAWICA
W OKRESIE STAROPOLSKIM
ZE SZCZEGÓLNYM UWZGLĘDNIENIEM WIZYTACJI
BISKUPA JERZEGO ALBRECHTA DOENHOFFA
(1640-1702)**

Wstęp

Zwyczaj odwiedzania wspólnot parafialnych przez biskupów znany był od czasów apostołskich. Później ta praktyka stała się normą wynikającą z prawa kościelnego. W XVI w. wizytacje pasterskie były nieco zaniedbywane, dlatego Sobór Trydencki nakazał ich bezwzględne przestrzeganie, co potwierdziło późniejsze ustawodawstwo kościelne. Wizytacje pasterskie były znane również w Kościele na ziemiach polskich, w tym także w diecezji przemyskiej.

Niniejszy artykuł przedstawia najpierw w ogólnym zarysie kwestię wizytacji kanonicznych w Kościele, a następnie ich realizację w diecezji przemyskiej w okresie staropolskim. Niestety, nie ze wszystkich wizytacji zachowały się dokumenty, co nie pozwala na stworzenie pełnego obrazu stanu sieci parafialnej w diecezji.

-
1. KS. DR MARIAN HOFMAN – kapłan archidiecezji przemyskiej, dr nauk prawnych w dyscyplinie prawo kanoniczne, sędzia w Sądzie metropolitalnym w Przemyślu, proboszcz parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Żurawicy, dziekan dekanatu Żurawica, autor licznych publikacji z zakresu historii lokalnej. Kontakt: marian.hofman@wp.pl

W artykule skupię się przede wszystkim na wizytacjach parafii Żurawica, których w okresie staropolskim było siedem. Podstawą źródłową moich rozważań są materiały rękopiśmienne z Archiwum Archidiecezjalnego w Przemyślu.

Wizytacje kanoniczne posiadają bogatą, acz rozproszoną literaturę. Cenne informacje można znaleźć w opracowaniach wizytacji poszczególnych diecezji czy parafii, prezentowanych w czasopismach „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, „Nasza Przeszłość” i innych.

W przypadku diecezji przemyskiej podstawowym opracowaniem na ten temat jest artykuł ks. Juliana Atamana pt. *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej do końca XVIII w.*¹ Autor, przedstawiając działalność biskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego (1700-1780), omawia również podjęty przez niego trud wizytacyjny². O tym zagadnieniu pośrednio mówią również Franciszek Pawłowski w *Premislia sacra, sive series et gesta episcoporum r. 1. Premisliensium*³ oraz Władysław Sarna w *Dziejach diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*⁴, a także Jan Kwolek w *Archiwa diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego*⁵ oraz w sprawozdaniach z działalności Archiwum Diecezji Przemyskiej zamieszczanych w „Kronice Diecezji Przemyskiej”⁶. Opracowaniem odwołującym się do wizytacji w diecezji przemyskiej w okresie staropolskim jest również artykuł Henryka Błażkiewicza pt. *Szkolnictwo parafialne w diecezji przemyskiej w latach 1636-1757 w świetle wizytacji biskupich*⁷.

Zagadnieniem wizytacji kanonicznych w parafii Żurawica nie zajmował się do tej pory żaden autor. Zostały jedynie wydane drukiem dokumenty źródłowe przedstawiające opis parafii Żurawica sporządzony przez ks. Fryderyka Alembeka⁸ (1598-1672) oraz wizytację przeprowadzoną przez biskupa Sierakowskiego⁹. Nim przejdę do omówienia wizytacji Żurawicy za czasów urzędowania biskupa Jerzego Albrechta Doenhoffa (1640-1702), chciałbym przedstawić prawne zasady przeprowadzania wizytacji kanonicznych w Kościele.

1. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej do końca XVIII w.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1, nr 2 (1960), s. 32-44.
2. Tegoż, *Wacław Hieronim Sierakowski i jego rządy w diecezji przemyskiej*, Warszawa 1936.
3. F. Pawłowski, *Premislia sacra, sive series et gesta episcoporum r. 1. Premisliensium*. Cracoviae 1869.
4. W. Sarna, *Dzieje diecezji przemyskiej o. ł.*, t. 1, cz. 1, *Episkopat przemyski o. ł.*, Przemyśl 1902.
5. J. Kwolek, *Archiwa diecezji przemyskiej o. ł.*, Przemyśl 1927.
6. Tegoż, *Archiwum Diecezjalne Przemyskie w roku 1930. (sprawozdanie archiwisty)*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 31 (1931), nr 1, s. 49; tegoż, *Archiwum Diecezjalne Przemyskie. Sprawozdanie za rok 1932*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 33 (1933), nr 1, s. 21.
7. H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne w diecezji przemyskiej w latach 1636-1757 w świetle wizytacji biskupich*, „Nasza Przeszłość”, 46 (1976), s. 154.
8. *Status Ecclesiae Parochialis Zoravicensis in Anno Domini prasenti 1662*, w: *Dzieje Żurawicy. Studia i materiały*, t. 2, red. M. Hofman, Żurawica 2013.
9. *Wizytacja biskupa Sierakowskiego parafii Żurawica z roku 1744*, w: *Dzieje Żurawicy – Studia i materiały*, t. 3, red. M. Hofman, Żurawica 2014.

1. Wizytacja kanoniczna w Kościele

Wśród wielu źródeł, które pozwalają poznać historię parafii są między innymi protokoły z ich wizytacji. Na wartość historyczną akt wizytacyjnych zwrócił uwagę badacz tego zagadnienia Stanisław Librowski¹⁰. To on, ale również inni autorzy, podkreślał nagłą potrzebę ich opracowania¹¹. Akta wizytacyjne parafii są konsekwencją przeprowadzanych wizytacji kanonicznych w diecezji.

Wizytacje kanoniczne były znane od pierwszych wieków chrześcijaństwa¹². Takie wizytacje w Kościele nie były potrzebne, dopóki diecezje ograniczały się do jednego miasta. Kiedy gminy chrześcijańskie zaczęły się rozrastać, powstawały nowe wspólnoty poza stolicą biskupią. Ta sytuacja zrodziła potrzebę wizytacji pasterskiej, aby zadośćuczynić obowiązkowi biskupa wobec swoich wiernych¹³. Tadeusz Glemma stwierdza, że urzędowe odwiedzanie poszczególnych gmin chrześcijańskich, ich kościołów, duchowieństwa i wiernych przez biskupów lub ich zastępców, jest bardzo dawnym zwyczajem, sięgającym IV w. Wizytacje te, zwane kanonicznymi, były potrzebne dla zachowania związku jedności z biskupem jako naczelnym pasterzem, jednolitości w wierze i nauczaniu oraz w liturgii. Biskup odpowiedzialny za diecezję mógł w ten sposób lepiej poznać swe duchowieństwo i lud, czuwać nad ich życiem chrześcijańskim oraz baczniej dopilnować pełnienia przez duszpasterzy obowiązków wobec wiernych¹⁴. Wizytacje pasterskie przeprowadzali: św. Grzegorz z Nazjanzu, św. Atanazy, św. Jan Chryzostom, św. Augustyn oraz św. Marcin z Tours¹⁵. Także ustawodawstwo synodalne Kościołów lokalnych zwracało uwagę na potrzebę odbywania takich wizytacji. To zagadnienie było

-
10. S. Librowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej: cz. I: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej: t. I: opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 8 (1964), s. 7; tegoż, *Źródła do wewnętrznych dziejów Kościoła w Polsce w rękopiśmiennych zbiorach kościelnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 7 (1963), s. 81.
 11. Na wartość tego źródła szczególną uwagę zwrócili m. in. J. Fijałek, S. Zachorowski, *O potrzebach wydawniczych w zakresie źródeł historii Kościoła w Polsce*, „Nauka Polska”, 2 (1919), s. 232-234; Por.: S. Litak, *Akta wizytacyjne parafii z XVI-XVIII w. jako źródło historyczne*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 5 (1962), nr 3, s. 41-58; B. Szady, *Wizytacje diecezji chełmskiej – XVII wiek*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 82 (2004), s. 269.
 12. S. Litak, *W sprawie publikowania i rejestracji akt wizytacyjnych kościołów i parafii*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 14 (1967), s. 133-149; T. Glemma, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510-1570*, „Nasza Przeszłość”, 1 (1946), s. 43.
 13. A.[Adam] P.[Pęski], *Wizytacja kościelna*, w: *Encyklopedia kościelna*, Płock 1911, pod red. M. Nowodworskiego, t. 31, s. 534.
 14. T. Glemma, *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510-1570*, s. 43.
 15. A.P., *Wizytacja kościelna*, s. 534; A. [Aleksander] F. [Fajęcki], *Wizytacja kościelna*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, Warszawa, Lublin, Łódź 1915, pod red. Z. Chełmickiego, t. XLI-XLII, s. 349.

poruszane przez synod w Tarragonie (516 r.), Bradze (572 r.), Toledo (633 r.)¹⁶. Pod koniec średniowiecza biskupi często piastowali wysokie świeckie urzędy, co przyczyniło się do zaniedbań obowiązków kościelnych, a zwłaszcza odbywania wizytacji kanonicznych¹⁷. Także ruchy reformacyjne, które miały miejsce w Kościele w pierwszej połowie XVI w., spowodowały zaniedbania w praktykach wizytacyjnych. Dlatego Sobór Trydencki, który wprowadzał odnowę życia w Kościele, jako jedno z zaleceń wskazał przeprowadzanie wizytacji kanonicznych w parafiach przez biskupa diecezjalnego albo przez jego delegata¹⁸.

U początków wizytacji kanonicznych w Kościele stoją dwie wielkie reformy: karolińska i trydencka. Pierwsza wyznaczała zasady wizytacji dla średniowiecza, a druga dla czasów nowożytnych¹⁹. Potrydenckie ustawodawstwo kościelne zobowiązywało biskupów do systematycznego przeprowadzania wizytacji. Nazwano je wizytacjami pasterskimi (*visitatio pastoralis*) lub kanonicznymi (*visitatio canonica*). Celem wizytacji było zapoznanie się ze stanem religijnym, moralnym i materialnym parafii. Zwieńczeniem wizytacji były tzw. dekrety powizytacyjne, w których wizytator dokonywał oceny badanej instytucji kościelnej, ustalając, jakie należy podjąć działania, aby naprawić jakieś zauważone braki czy polepszyć jakość ich funkcjonowania²⁰. Postanowienia Soboru Trydenckiego zostały przyjęte przez późniejsze ustawodawstwo kościelne.

Po przedstawieniu zagadnienia wizytacji kanonicznych w historii Kościoła powszechnego, chciałbym przejść do ukazania kwestii wizytacji w diecezji przemyskiej w okresie staropolskim.

16. A.P., *Wizytacja kościelna*, s. 534; A.F., *Wizytacja kościelna*, s. 349.

17. A.P., *Wizytacja kościelna*, s. 535; A.F., *Wizytacja kościelna*, s. 349.

18. *Sobór Trydencki, sess. XXIV de reform. c. 3*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski, t. 4 (1511-1870)*, układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005, s. 738-741; A.P., *Wizytacja kościelna*, s. 535; A.F., *Wizytacja kościelna*, s. 349; S. Librowski, *Wizytacje diecezji wrocławskiej*, s. 105; J. Wiśniewski, *Warmińskie wizytacje kromerowskie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 43 (1981), s. 181; J. Gręźlikowski, *Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545-1563)? (refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad)*, „Prawo Kanoniczne”, 46 (2003), nr 3-4, s. 85.

19. W. F. Wilczewski, *Wizytacja diecezji wileńskiej przeprowadzona przez biskupa Mikołaja Słupskiego. Czas trwania i zasięg*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 72 (1999), s. 473; S. Litak, *Parafie Rzeczypospolitej w XVI-XVIII w.*, Lublin 2004, s. 28-35.

20. A. Weiss, *Wizytacje parafii Wolsztyn z 1738 i 1756 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 75 (2001), s. 389.

2. Wizytacje kanoniczne w diecezji przemyskiej w okresie staropolskim

Diecezja przemyska powstała w XIV w. Na początku jej funkcjonowania podjęto trud stworzenia jej zrębów organizacyjnych²¹. W późniejszych wiekach jej działalność zasadniczo nie odbiegała od funkcjonowania innych diecezji. Należy więc przyjąć, że również tutejsi biskupi odbywali wizytacje kanoniczne. Jednak w Archiwum Archidiecezji Przemyskiej nie ma dokumentów, które mówiłyby o wizytacjach kanonicznych z XV i XVI w.²² Z opracowania ks. Juliana Atamana na temat wizytacji kanonicznych diecezji przemyskiej w okresie staropolskim można się dowiedzieć, że najstarsze akta wizytacyjne diecezji przemyskiej pochodzą dopiero z XVII w.²³

Wśród tych dawniejszych, zachowanych wizytacji są wymieniane te przeprowadzone za czasów biskupa Wawrzyńca Goślickiego (1530-1607)²⁴. Wiadomo jest, że diecezję wizytowano za rządów biskupów: Macieja Pstrokońskiego (ok. 1553-1609), Jana Wężyka (1575-1638), Achacego Grochowskiego (1590-1633) oraz Adama Nowodworskiego (1572-1634). Niestety, te akta wizytacyjne zaginęły²⁵.

Pierwszą wizytację, której treść w odpisach dochowała się do naszych czasów, przeprowadził kanonik Fryderyk Alembek w latach 1636-1642. Został on mianowany wizytatorem diecezji przez biskupa Andrzeja Szoldrskiego (1583-1650) w 1636 roku. Po zmianie na stolicy biskupiej w Przemyślu nowy rządca diecezji, biskup Piotr Gembicki (1585-1657), polecił mu dokończyć rozpoczętą wizytację. Powstała w ten sposób księga o nazwie *Liber status ecclesiarum dioecesis Premisliensis*. Akta z tej wizytacji do 1830 r. znajdowały się w Archiwum Konsystorskim w Przemyślu. Należy tu jednak dodać, że oryginalne protokoły z tych wizytacji zaginęły²⁶. Zachowały się jedynie odpisy w rękopisie *Liber privilegiorum dioecesis*

21. G. Klebowicz, *Organizacja parafialna diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w XIV-XVI w.*, Lublin 2013, s. 72-84.

22. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 32.

23. Tamże, s. 32; H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 154.

24. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 32-33. W jego imieniu zwizytował dekanat sanocki Grzegorz Piotrowski, proboszcz i dziekan sanocki; dekanat krośnieński – Marcin Brzeski, kustosz przemyski i proboszcz z Bliźnego; dekanat samborski – Jakub Mrozek, dziekan z Sambora i proboszcz z Rybotycz. Nie ma informacji o przeprowadzeniu wizytacji w innych dekanatach. Należy jednak zaznaczyć, że akta tych wizytacji się nie zachowały.

25. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 33.

26. Kwestię tę szerzej wyjaśniał J. Kwolek, *Archiwum diecezji*, s. 273-274. Pisał tam m.in., że biskup Zachariasiewicz w swojej książce *Vitae Episcoporum* z roku 1844 (s. VII) wspomina o niej jako o zagubionej i poszukiwanej. Nieco później dodawał, że czas, kiedy ona zaginęła, można określić na lata 1824-1834. W tym bowiem okresie było dwa dość długie przedziały czasowe, kiedy były wakanse stolicy biskupiej. Były to lata 1824-1826 oraz 1832-1834.

Premisiliensis²⁷. Są one znane również dzięki tzw. „status antiquus”, i są cytowane przede wszystkim przez wizytatorów biskupa Jana Krzysztofa Szembeka (1680-1740)²⁸.

Drugą wizytacją generalną diecezji przemyskiej z XVII w. była wizytacja biskupa Pawła Piaseckiego (1579-1649). Diecezja liczyła wówczas 159 parafii podzielonych na dziewięć dekanatów. Wizytacja przeprowadzona została przez kilku wizytatorów równocześnie w październiku 1646 r. Oryginalne akta tej wizytacji zachowały się w całości do naszych czasów. Podczas tej wizytacji zostały zwizytowane wszystkie placówki duszpasterskie diecezji²⁹.

Trzecią wizytacją generalną, jaka zachowała się z XVII w., jest wizytacja biskupa Jerzego Albrechta Doenhoffa z roku 1699³⁰. Zwizytowano wówczas pięć spośród dziewięciu istniejących dekanatów, przy czym każdy wizytowany był przez innego wizytatora. Objęła ona dekanaty: przemyski, sanocki, krośnieński, dynowski i leżajski. Brakuje w całości wizytacji z dekanatów: mościckiego, rzeszowskiego i samborskiego. Za ks. Atamanem należy przyjąć, że wizytacje i w tych dekanatach były przeprowadzone, ale akta musiały zaginąć³¹.

Kolejną wizytacją, która objęła wszystkie dekanaty, była wizytacja przeprowadzona już w XVIII w. z polecenia biskupa Jana Krzysztofa Szembeka. Biskup osobiście wizytował parafie Rzeszów i Tyczyn, katedrę przemyską i kolegiatę jarosławską. Biskupowi sufraganowi Michałowi Piechowskiemu (1662-1723) polecił on zwizytować dekanat dynowski. Pozostałe dekanaty wizytowali jako delegaci biskupa ordynariusza: ks. Zygmunt Drohojowski, dziekan kapituły, ks. Jan Metlant, kanonik katedralny przemyski, ks. Kazimierz Żywicki, kanonik honorowy przemyski oraz ks. Kopczyński, dziekan sanocki. Ponieważ zaginął jeden tom akt wizytacyjnych, zatem nie można dokonać obecnie ich personalnej identyfikacji ani też sporządzić pełnej listy wizytatorów³².

Za czasów biskupa Aleksandra Fredry (1674-1734) przeprowadzono kolejną wizytację kanoniczną w XVIII w. Przeprowadził ją z polecenia ordynariusza sufragan przemyski Andrzej Pruski (1682-1759) w następujących dekanatach: jarosławskim, leżajskim, rzeszowskim i krośnieńskim. Akta tych wizytacji zamieszczono w jednym tomie. Oprócz tego ks. Pruski zwizytował kościół kolegiacki

27. Archiwum Archidiecezji Przemyskiej [dalej: AAPrz], sygn. 143, Liber privilegiorum dioecesis Premisilensis; J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 33-34.

28. H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 155.

29. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 34-36; H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 155.

30. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 36-38; H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 155.

31. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 37.

32. Tamże, s. 38-39; H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 154.

w Brzozowie. W drugim tomie znajdują się akta z wizytacji, której dokonał ks. Jakub Arakielowicz, kanonik przemyski, w dekanatach: przemyskim i mościskim³³.

Trzecia wizytacja kanoniczna w XVIII w. została przeprowadzona za biskupa Walentego Aleksandra Czapskiego (1682-1751). Z jego to polecenia kanonik Stanisław Wykowski w roku 1741 zwizytował dekanaty: jarosławski, leżajski i mościski³⁴.

Najgorliwszym jednakże wizytatorem diecezji w XVIII w. okazał się biskup Wacław Hieronim Sierakowski. W odróżnieniu od wszystkich swoich poprzedników zwizytował całą diecezję osobiście i to dwukrotnie. Pierwszą wizytację, która obejmowała 179 placówek duszpasterskich, rozpoczął w roku 1743 i zakończył w roku 1745. Druga wizytacja objęła te same parafie i została przeprowadzona w latach 1753-1757³⁵. Akta wizytacji każdego dekanatu zostały oddzielnie oprowione. W Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu znajduje się 11 ksiąg akt z pierwszej wizytacji i 10 z drugiej. Oprócz tego zachowała się osobna księga wizytacji katedry³⁶.

Można zatem stwierdzić, że na biskupie Sierakowskim kończą się wizytacje diecezji przemyskiej w okresie staropolskim, aczkolwiek wypada odnotować, że w 1780 r., za czasów biskupa Józefa Tadeusza Kierskiego (1706-1783), została zwizytowana katedra przemyska³⁷.

Podsumowując, można stwierdzić, że w XVII w. zostały przeprowadzone trzy wizytacje kanoniczne, z których zachowały się akta wizytacyjne, natomiast w XVIII w. takich wizytacji było cztery oraz jedna wizytacja katedry. Dodać jednak należy, że akta żadnej wizytacji nie są kompletne.

3. Wizytacje kanoniczne w parafii Żurawica

Parafia Rzymskokatolicka pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Żurawicy została erygowana w dniu 30 lipca 1406 r.³⁸ przez biskupa przemyskiego Macie-

33. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 39-40; H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 155-156.

34. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 40-41; H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 156

35. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 41-43; H. Błażkiewicz, *Szkolnictwo parafialne*, s. 156.

36. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 41-43

37. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 44-45.

38. *Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kurasiowa, cz. IV, Wrocław 1969, nr 1074, s. 225-226.

ja Janinę (zm. 1419)³⁹, chociaż w tamtym czasie tutejszy kościół nosił tytuł św. Katarzyny, Dziewicy i Męczennicy oraz św. Mateusza, Apostoła i Ewangelisty⁴⁰.

Spośród wizytacji kanonicznych okresu staropolskiego, z których zachowały się akta wizytacyjne dotyczące parafii Żurawica, należy najpierw wskazać tę, którą przeprowadził ks. Fryderyk Alembek, rozpoczynając ją na polecenie biskupa Andrzeja Szofłdrskiego, a kończąc na polecenie biskupa Piotra Gembickiego. Jak wspomniano już wcześniej, dokumentacja z tej wizytacji zaginęła, a tylko niektóre akta zachowały się w odpisie w Liber privilegiorum dioecesis Premisiliensis. Wśród nich znajdują się w niej również akta parafii w Żurawicy⁴¹. Podkreślić tu należy, że kanonik Fryderyk Alembek⁴² był równocześnie proboszczem żurawickim, dlatego opis parafii Żurawica, w odróżnieniu od innych parafii, jest bardzo dokładny i szczegółowy⁴³. Warte zauważenia jest również to, że ów opis musiał być chyba później poprawiany lub uzupełniany, bo rozpoczyna się od słów „Stan żurawickiego kościoła parafialnego w bieżącym roku Pańskim 1662 opisany na większą chwałę Bogu”. Kopia opisu parafii Żurawica, który znajduje się z księdze Liber privilegiorum dioecesis Premisiliensis znana jest również w oddzielnym rękopisie, który nosi tytuł Status Ecclesia Parochialis Zoravicensis in Anno Domini prasenti 1662⁴⁴. Staraniem parafii żurawickiej opis alembekowski został wydany drukiem⁴⁵. Publikacja zawiera tekst łaciński oraz tłumaczenie w języku polskim. Dzięki temu każdy zainteresowany może się z nim zapoznać. Dokument zawiera

39. G. Klebowicz, *Organizacja parafialna*, s. 315.

40. M. Hofman, *Kościół w Żurawicy, jego poświęcenie, wezwanie oraz związany z tym odpust*, „Resovia Sacra”, 24 (2017), s. 153-167.

41. AAPrz sygn. 143, Liber privilegiorum, k. 205-227.

42. H. Hazik, *Ks. Fryderyk Alembek (1598-1672)*, w: *Dzieje Żurawicy. Studia i materiały*, t. 1, red. L. Fac, Żurawica 2010, s. 47-65.

43. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 34.

44. AAPrz, sygn. 1991, F. Alembek, Status Ecclesia Parochialis Zoravicensis in Anno Domini prasenti 1662. Można przypuszczać, że dokument ten znajdował się w Archiwum Parafialnym w Żurawicy. Ks. J. Kwolek, tworząc Archiwum Diecezjalne w Przemyślu, wystosował prośbę do księży proboszczów o przekazywanie dokumentów znajdujących się w zasobach parafialnych do Archiwum Diecezjalnego. W sprawozdaniu archiwisty za rok 1930 można przeczytać, że jedną z parafii, która nie dostarczyła jeszcze archiwaliów jest Żurawica. Zob. J. Kwolek, *Archiwum Diecezjalne Przemyskie w roku 1930 (sprawozdanie archiwisty)*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 31 (1931), nr 1, s. 49. Natomiast w sprawozdaniu z roku 1932 pojawia się wzmianka, że w archiwum przybyło archiwaliów z zaznaczeniem, że najwięcej z parafii Żurawica, bo aż sześć. Autor sprawozdania wymienia, że wśród archiwaliów pochodzących z parafii Żurawica były: Metryki tej parafii od roku 1620 i jej opis pióra proboszcza Fryderyka Alembeka z r. 1622. Choć należałoby zaznaczyć, że jest tu błąd drukarski, który omyłkowo podaje datę 1622 a powinno być 1662. Zob. J. Kwolek, *Archiwum Diecezjalne Przemyskie. Sprawozdanie za rok 1932*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 33 (1933), nr 1, s. 21.

45. *Status Ecclesia Parochialis Zoravicensis in Anno Domini prasenti 1662*, w: *Dzieje Żurawicy*.

dwadzieścia dwa rozdziały noszące tytuły: pierwszy – O dokumentach fundacyjnych kościoła. Drugi – O dawnym stanie wsi Żurawica. Trzeci – O dawnej lokacji wsi Żurawica. Czwarty – O budynku kościoła. Piąty – O gospodarstwie plebańskim. Szósty – O polu inaczej łanie plebańskim. Siódmy – O części pola, inaczej ogrodzie o kształcie trójkąta. Ósmy – O zagrodach należących do plebana. Dziewiąty – O chatach. Dziesiąty – O prawach poddanych plebańskich. Jedenasty – O Skotniku. Dwunasty – O miejscu na sadzawkę rybną. Trzynasty – O łące. Czternasty – O dziesięcinach. Piętnasty – O mesznie. Szesnasty – O stołowym. Siedemnasty – O obowiązku odprowadzania mszy. Osiemnasty – O jurysdykcji parafii. Dziewiętnasty – O szkole. Dwudziesty – O przytułku. Dwudziesty pierwszy – O zatwierdzeniu układów. Dwudziesty drugi – O proboszczach kościoła. Na końcu znajdują się dwa dodatki. Pierwszy jest dodatkiem do rozdziału jedenastego – O Skotniku, a drugi do rozdziału czternastego – O dziesięcinach.

W październiku 1646 roku ks. kanonik Tomasz Dąbrowski przeprowadził wizytację parafii Żurawica z polecenia biskupa Pawła Piaseckiego. Dokumentacja z tej wizytacji znajduje się w księdze *Visitatio decanatus Premisliensis, Moscensis, Samboriensis, Jaroslaviensis, Ressoiviensis, Leżajscensis, Sanocensis, Crosnensis, Denoviensis, ex mandato Pauli Piasecki Ep. Premisliensis anno 1646 mense octobri peracta*⁴⁶. Akta dotyczące Żurawicy są dość krótkie. Mają niespełna cztery strony. Zawierają najważniejsze kwestie, takie jak: kto i kiedy przeprowadził wizytację, kto jest proboszczem parafii. Następnie zajmują się kwestią związaną z tabernakulum i przechowywaniem w nim Najświętszego Sakramentu, kolejno przechowywaniem olejów świętych, chrzcielnicą, ołtarzem, księgami parafialnymi, ilością wiernych. Mówią o szkole, o budynku kościoła, o cmentarzu, o plebanii i przytułku. Wskazuje na dochody kościoła, którymi są: łan pola w wiosce Żurawica, łąka za Bolestraszycami i pięciu zagrodników; dziesięciny snopowe z pól folwarcznych oraz meszne ze wszystkich pól kmiecych z Żurawicy. Wymieniają wikariusza Marcina Grzegorzewskiego oraz wskazują na kierownika szkoły, którym jest człowiek dobry, skromny i odpowiedni dla tego stanowiska, choć nie wymieniają go z nazwiska i imienia.

Akta wizytacji parafii Żurawica przeprowadzonej za czasów biskupa Jerzego Albrechta Doenhoffa znajdują się wśród rękopisów Archiwum Archidiecezji Przemyskiej pod numerem 155⁴⁷. Tytuł tego tomu sugeruje, że jest to wizytacja dekanatu sanockiego zarządzona przez biskupa Jerzego Albrechta Doenhoffa.

46. AAPrz, sygn. 64, *Visitatio decanatus Premisliensis, Moscensis, Samboriensis, Jaroslaviensis, Ressoiviensis, Leżajscensis, Sanocensis, Crosnensis, Denoviensis, ex mandato Pauli Piasecki Ep. Premisliensis anno 1646 mense octobri peracta*.

47. AAPrz, sygn. 155, *Visitatio generalis interna et externa ecclesiarum in decanatu Sanocensi, Premisliensi, Leżajscensi, Denoviensi, Crosnensi, per Georgium Albractum Doenhoff Ep. Premisliensem demandata... A. D. 1699 peracta*. W aneksie jest treść tego dokumentu w formie

Prezentując tę wizytację, należałoby wyjaśnić kilka szczegółów. Otóż w tomie tym zawarte są nie tylko wizytacje dekanatu sanockiego, ale też wszystkie inne przeprowadzone w tym czasie, a jedną z nich jest wizytacja parafii Żurawica. Kolejną kwestią jest wyjaśnienie daty wizytacji. Adnotacja umieszczona u góry strony 85 wskazywałaby na rok 1678. Jest ona z całą pewnością nieprawidłowa, skoro na drugiej stronie jest zawarta data dokonania zapisu w zamku przemyskim w roku 1683, w piątek po uroczystości św. Franciszka (8 października 1683 r.). Warto przytoczyć tutaj opinię ks. Jana Kwolka⁴⁸, że chodzi o dokument wizytacji przeprowadzonej przez biskupa Jana Stanisława Zbąskiego (1629-1697). Innego zdania byli ks. J. Ataman⁴⁹ i ks. Piotr Kałwa⁵⁰. Sugerując się ich opinią, należy przyjąć, że nie jest to dokument wizytacji z czasów biskupa Jana Stanisława Zbąskiego (biskup przemyski w latach 1677-1689), ale dokument po wizytacji przeprowadzonej za czasów biskupa Doenhoffa. Dokument wizytacji parafii Żurawica jest niewielki i jest umieszczony na kartach 85-86, choć należy zaznaczyć, że numeracja stron zaczyna się przy opisach dekanatu sanockiego. Gdy po jego zakończeniu zaczyna się kolejny dekanat przemyski, właśnie parafią Żurawica, ma numerację strony 85. Na początku dokumentu wizytacyjnego mamy podany tytuł kościoła oraz osoby, które mają prawo patronatu. Z kolei jest wymieniony z imienia i nazwiska ówczesny proboszcz Jan Górnicki. Po czym następuje krótki opis kościoła i cmentarza. Następnie są wymienione miejscowości podlegające jurysdykcji parafii. Wskazana jest najstarsza fundacja parafii i jej późniejsze uposażenie. Są w krótki sposób opisane: dom proboszcza i wikarego oraz przytułek. Następnie są wskazane dochody kościoła, a opis wyposażenia kościoła kończy omawiany dokument.

Wizytacja biskupa Szembeka opisuje 125 parafii, z których trzy posiada tylko same dekrety reformacyjne⁵¹. Wśród dokumentów lustrowanych parafii w czasie tej wizytacji nie ma Żurawicy.

Natomiast parafia Żurawica była wizytowana podczas wizytacji generalnej biskupa Fredry⁵². Dokument dotyczący parafii Żurawica znajduje się w dwóch miejscach. Najpierw jest dekret reformacyjny, który znajduje się na stronach 22-24, a nieco dalej jest część wizytacyjna, która zamieszczona jest na stronach 190-223. Jest to dość obszerny dokument napisany w języku łacińskim, choć w części, która

maszynopisu w języku łacińskim i w tłumaczeniu na język polski. Na początku jest strona tytułowa dokumentu a następnie trzy strony akt wizytacji parafii Żurawica.

48. J. Kwolek, *Archiwa diecezji*, s. 32.

49. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 36.

50. P. Kałwa, *Działalność kościelna Katarzyny Wapowskiej w Ziemi Sanockiej*, Lwów 1931, s. 26.

51. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 39.

52. AAPrz, sygn. 161, *Visitatio generalis decanatus Premisliensis sub regimine Alexandri Fredro Ep. Premisliensis A. D. 1728.*

przedstawia inwentarz kościoła, jest w języku polskim. Opis wizytacji zaczyna się od informacji o trzech pierwszych kościołach, z których pierwszy istniał już w roku pańskim 1406, zbudowany z drewna, nakładem wielmożnych Dobiesława i Piotra ze Sprowy, pierwszych fundatorów. Następny kościół został zbudowany dzięki hojności albo wielmożnych Panów ze Sprowy, albo Kościeleckich i on jednak przestał istnieć przed rokiem 1580. Został wtedy około roku 1580 zbudowany od fundamentów trzeci kościół, istniejący w trakcie wizytacji, nakładem własnym świętej pamięci wielmożnego Sebastiana Lubomirskiego, księcia na Wiśniczu, kasztelana wojnickiego i właściciela wsi Żurawica. Później następuje opis kościoła ze wskazaniem, co się znajduje w jego wnętrzu. Kolejno jest przedstawiony porządek nabożeństw w kościele. Przedstawiony jest również wygląd cmentarza. Następnie są wymienione dokumenty, na których opierają się prawa parafii. Wizytacja nie tylko przedstawia te dokumenty z podaniem datacji, ale również przytacza ich treść. Pierwszym z dokumentów jest kopia erygowania parafii, która została sporządzona w 1531 roku. Po kolejnych dokumentach, których kopie są zamieszczone w aktach wizytacji, jest mowa o gospodarstwie i polu plebańskim, o łące, o dziesięcinach, o stołowym, nadto wymienione są miejscowości, które należą do parafii i są w jurysdykcji proboszcza, o szkole, o przytułku, wymienieni są dotychczasowi proboszczowie parafii oraz inwentarz kościoła.

W trakcie wizytacji biskupa Walentego Aleksandra Czapskiego dekanat przemyski, do którego w tym czasie należała parafia Żurawica, nie był wizytowany, stąd też nie ma akt wizytacyjnych⁵³.

Za rządów biskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego w diecezji przemyskiej zostały przeprowadzone dwie wizytacje kanoniczne całej diecezji. Wizytacje te przeprowadzał osobiście biskup Sierakowski. Również parafia Żurawica była wizytowana dwukrotnie. Pierwsza wizytacja, która odbyła się w dekanacie pruchnickim, do którego należała parafia Żurawica w tym czasie, miała miejsce w dniu 3 czerwca 1744 r. Z tej wizytacji jest bardzo obszerny dokument. Znajduje się on na kartach 41-61 tomu poświęconemu dekanatowi pruchnickiemu⁵⁴. Składa się z trzech zasadniczych części. Na początku znajduje się ogólny opis parafii z jej historią. Ta część w dużej mierze powtarza treści zawarte w opisie parafii Żurawica dokonany przez Alembeka. W drugiej części znalazł się opis kościoła, jego wyposażenie oraz inne budynki. Są tu wymienione naczynia liturgiczne, szaty i paramenty liturgiczne oraz księgi. Opis jest dość szczegółowy z podaniem liczby i stanu używalności, w jakim się znajdują. Ta część opisu jest w języku polskim. Oprócz opisanego otoczenia kościoła, są również opisane budynki probostwa, wikarówka i szpital. Na końcu jest zamieszczony dekret powizytacyjny, w którym

53. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 40-41.

54. AAPrz, sygn. 166, *Acta visitationis decanatus Pruchnicensis* A. D. 1744.

znajdują się zalecenia powizytacyjne. Wśród nich biskup poleca naprawę sprzętów i szat liturgicznych, uporządkowanie zakrystii. Wikariuszowi zaleca objąć nadzór nad organistą, aby nie zaniedbywał swoich obowiązków. Dokument ten dzięki staraniom parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Żurawicy został wydany drukiem⁵⁵ i jest ogólnodostępny.

Jeśli chodzi o drugą wizytację biskupa Wacława Hieronima Sierakowskiego, to należy zaznaczyć, że tom dotyczący dekanatu pruchnickiego zaginął⁵⁶.

Jak więc można się przekonać, część materiałów źródłowych związanych z wizytacjami okresu staropolskiego w parafii Żurawica i to tymi najobszerniejszymi, została już wydana drukiem. Obecna publikacja chce uczynić zadość brakom w tej kwestii i przedstawia kolejne wizytacje kanoniczne parafii Żurawica z tego okresu. Dzięki niniejszemu artykułowi można się nie tylko dowiedzieć, jak wyglądała wizytacja kanoniczna na przestrzeni wieków w Kościele, ale również zapoznać się z tym, jak wyglądała kwestia wizytacji pasterskich w okresie staropolskim w diecezji przemyskiej. Opisy wizytacyjne pozwalają na zapoznanie się z historią parafii, jej źródłem utrzymania, wyposażeniem kościoła, wyglądem świątyni, stanem cmentarza, szkoły parafialnej i przytułku oraz stanem duszpasterstwa w parafii. Gdy po wizytacji zostały sporządzone dekrety powizytacyjne, to również można zauważyć, na czym zależało wizytującemu i co zalecał, aby poprawić w przyszłości. Czytając akta wizytacyjne parafii Żurawica, można odnieść pozytywne wrażenie o jej stanie.

Niniejszy artykuł oraz dotychczasowe publikacje poświęcone wizytacjom kanonicznym parafii Żurawica w okresie staropolskim, stwarzają podstawy do dalszych badań na ten temat.

55. *Wizytacja biskupa Sierakowskiego parafii Żurawica z roku 1744*, w: *Dzieje Żurawicy*.

56. J. Ataman, *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej*, s. 43.

Aneks – treść wizytacji biskupa Doenhoffa. Wykonanie transkrypcji z oryginału i tłumaczenie p. Piotr Kuta.

[1]

Visitatio Generalis Eaque Interna et Externa Ecclesiarum in Decanatu Sanociensi existentium Per Celssissimum, Illustrissimum et Reverendissimum Dominum Georgium Albractum, Comite Denhoff Sacri, Romani Imperii Principem Dei, et Apostolicae Sedis, gratia Episcopum Premisliensem et Supremum, Regni Cancellarium Dominum Nostrum Clementissimum Demandata Et per nos infra scriptos Anno 1699 Peracta Quae cedat ad Maiorem Dei Gloriam Beatissimaeque Virginis Honorem

Felix Moliński, Decanus Crosnensis, Archiconfraternitatis Sacerdotalis Praepositus, Curatus Mieyscensis. Visitor Generalis per Decanatu Sanocensi
Albertus Stanislaus Kasprowicz Praepositi Venerabilis et Honorabilis Notarius

[2]

Ad Maiorem Dei Gloriam Sanctorum Omnium et in primis Beatae Virginis Mariae Honorem Ecclesia Zuravicensis Anno 1678

Nondum dedicata Tituli Sancti Matthei [Apostoli] et Evangelistae nec non Sanctae Catharinae Virginis, Iuris Patronatus Generosi Antonii Caroli duorum nomine Korniakt, Rectorem habet Illustrissimum Joannem Gurnicki Decanum Foraneum Premisliensem, canonice institutum ex presentatione Magnifici et Generosi Stanislai Fredro et Catharinae Conjugum Castellanorum Czernichoviensum tum Generosi Antoni in Białoboki Korniakt.

Structura Ecclesiae lignea praeter Sacrarium muro structo et decenter cameratum, tectum ex parte modernus providit, cimiterium non benedictum trabali septo cinctum. Altaria tria bina reaedificata et deaurata Majus Altare habet Imaginem Sancti Matthei et Catharinae a latere Evangelii Altare Beatissimae ad latus Epistolae Sanctae Annae Matris Deiparae. In Umbilico Ecclesiae Baptisterium lapideum. Sepulchra habet duo testudineata a lateribus unum a Choro Minori, alterum ante sacrarium. Iurisdictionem extendit per villas Zurawica, Dunkowice, Orzechowce, Nadkowice, Małkowice, Bolestraszyce, Byszkowice, Wielboryzy. Habet animas ultra mille atque ministrat insuper sacramenta in Horeczko.

[1]

Wizytacja generalna wewnętrzna i zewnętrzna kościołów istniejących w dekanacie sanockim zarządzona przez Naszego Najłaskawszego Pana – Najdostojniejszego, Najjaśniejszego i Najczcigodniejszego Jerzego Albrechta hrabiego Denhoffa, księcia Świętego Cesarstwa Rzymskiego, z Łaski Bożej i Stolicy Apostolskiej biskupa przemyskiego i najwyższego kanclerza królestwa, dokonana przez niżej podpisanych w roku 1699 na większą Chwałę Bożą i ku czci Najświętszej Maryi Panny.

Feliks Moliński, dziekan krośnieński, prepozyt arcybractwa kapłańskiego, kurator kościoła w Miejscu, wizytator generalny na dekanat sanocki
Albert Stanisław Kasprowicz, pisarz czcigodnego i dostojnego prepozyta.

[2]

Na większą Chwałę Bożą i ku czci Wszystkich Świętych, a przede wszystkim Najświętszej Maryi Panny Kościół Żurawicki 1678

Jeszcze nie konsekrowany pod wezwaniem św. Mateusza Apostoła i Ewangelisty oraz świętej Katarzyny Dziewicy, prawo patronatu nad nim ma szlachetnie urodzony Antoni Karol dwojga imion Korniakt. Proboszczem jest Najjaśniejszy Jan Górnicki, dziekan zamiejski przemyski, który został kanonicznie ustanowiony z prezenty wielmożnych i szlachetnie urodzonych małżonków Stanisława i Katarzyny Fredro, starostów czernichowskich oraz szlachetnie urodzonego Antoniego na Białobokach Korniaкта.

Budynek kościoła jest drewniany z wyjątkiem zakrystii, która jest murowana i należyście zasklepią, dach kościoła w części zbudowany przez obecnego proboszcza. Cmentarz nie poświęcony, ogrodzony ogrodzeniem z żerdzi. Trzy ołtarze, dwa odbudowane i pozłocone, ołtarz wielki zawiera obraz świętego Mateusza i Katarzyny, od strony Ewangelii ołtarz Najświętszej Maryi Panny, a od strony Listu ołtarz świętej Anny, matki Bogurodzicy. Pośrodku kościoła chrzcielnica kamienna. Kościół ma po dwie krypty grobowe sklepią, jedną od strony małego chóru, a drugą przed zakrystią. Jurysdykcją parafialną obejmuje wioski Żurawica, Duńkowice, Orzechowce, Hnatkowice, Małkowice, Bolestraszyce,

Dos prima et antiquae foundationis recognoscit fundatores Generosos Dobeslaum et Petrum Fratres germanos, Haeredes de Sprowa qui Anno Domini 1436 Feria sexta infra Octavas Sancti Jacobi Apostoli Ecclesiae Zuraviciensi inscripserunt.

1. Primo unum laneum circa Ecclesiam iacentem inter agros Tabernali ex una et Joannis Dulba Cmethonis ex altera ad Stagnum. Hortulanos habet duos donatos Ecclesiae a Magnifico Carolo Francisco Korniakt, quorum Septimanalis labor pedestris trium dierum est, et Censum pro Festo Sancti Martini unusquisque marcas duas. Inquilinos antiquae foundationis septem, modernae quinque qui annuatim aut Censum decem florenorum unusquisque solvit aut diem in septimana unum, tres autem unum et medium in septimana laborant.

2. Melioratio Dotis 1648 die nona Mensis Aprilis in Consistorio Premisliensi per Magnificum Franciscum Carolum Korniakt Haeredem, ubi in supranominatis Villis ubicumque pro Curia sive per quoscumque alios semina *seruntur*

[3] Manipularis Decima extradi conceditur, nec non libera incisio lignorum et virgultorum in omnibus silvis et rubetis ad clavem Zuravicensem et Vapoviensem pertinentibus pro aedificis dumtaxat, sepibus et foco plebanalibus Subditorumque Plebanalium. Huius meliorationis oblata est in Castro Premisliensi Anno 1683 [feria] sexta post Francisci. Modernus Rector Incisio lignorum pro Subditis iure vindicabit tum et salva libera.

Tertio. Pratum in Kołomosty id ab Ecclesia non possidet, extat tamen traditio Seniorum, Kołomosty locum fuisse in quo nunc stagnum est dictum Staw Kościelny etiam hoc iure Vindicandum, Nunc per Ecclesiam possidet Pratum inter prata Bolestrascensia Wyszatycensia Trzebic dictum ex quo colliguntur feni currus tredecim plus minus.

Quarto: Habet ius petendi pro piscibus sibi dandis quarta et sexta diebus in Hebdomada ex Aula Anno 1635 die 12 Mensis Februaris Actis Consistorialibus ingrossatum, quod vindicabit modernus Rector.

Quinto: Decimas post Araturas Vigore etiam meliorationis ubicumque seminatur ad praesens non de toto modernus Rector, sed omnino vindicabit iure Exdecimationem.

Buszkowice, Wielboryzy. Dusz wiernych jest ponad tysiãc, a sakramenty sã udzielane tak¿e w Hureczku.

Uposażenie z pierwszej najstarszej fundacji pochodzi od szlachetnie urodzonych Dobiesława i Piotra, braci rodzonych, właścicieli ziemskich ze Sprowy, którzy w roku pańskim 1436 [Na marginesie data 1406] w piątek w oktawie Uroczystości świętego Jakuba Apostoła zapisali kościołowi żurawickiemu:

1. Po pierwsze: jeden łan leżący koło kościoła między polami karczmarza z jednej strony, a chłopca Jana Dulby z drugiej przy stawie. Posiada dwie zagrody подарowane kościołowi przez wielmożnego Karola Franciszka Korniakta, z których pańszczyzna pieśza tygodniowa wynosi trzy dni i czynsz z każdej z nich w wysokości dwóch marek na Świętego Marcina. Komorników z dawnej fundacji siedmiu, a z nowej pięciu, którzy albo wypłacają czynsz roczny w wysokości 10 florenów rocznie, albo odrabiają jeden dzień w tygodniu, trzech zaś półtora dnia w tygodniu.

2. Ulepszenie uposażenia z dnia 9 kwietnia 1648 w Konsystorzu Przemyskim przez wielmożnego Franciszka Karola Korniakta, właściciela ziemskiego, na podstawie którego ustala się, że gdziekolwiek w wymienionych wioskach będzie wysiewane zboże dla dworu lub przez kogokolwiek innego

[3] będzie oddawana dziesięcina snopowa. Ponadto wolny wyrąb drzew i krzaków we wszystkich lasach i zaroślach należących do klucza żurawickiego i wapowskiego mianowicie na budynki, płoty i opał dla proboszcza i poddanych proboszcza. To ulepszenie zostało zapisane w zamku przemyskim w roku 1683 w piątek po uroczystości św. Franciszka. Obecny proboszcz niech przed sądem odzyska zezwolenie wolny wyrąb drzewa i niech je zachowuje.

Po trzecie: Łąka w Kołomostach. Obecnie nie jest w posiadaniu kościoła, istnieje jednak tradycja przekazywana przez starszych, że Kołomosty były w miejscu, gdzie obecnie znajduje się staw zwany Stawem Kościelnym, zatem niech stara się o odzyskanie tego miejsca sądownie. Obecnie w posiadaniu kościoła jest łąka między łąkami Bolestraszyc i Wyszatyc, zwana Trzebic, z której zbiera się około trzydziestu wozów siana.

Po czwarte: Ma prawo do domagania się dla siebie ryb od dworu w środę i piątek każdego tygodnia, zgodnie z ugodą zapisaną w Aktach Konsystorskich 12 lutego 1635 roku, niech odzyska to uprawnienie proboszcz.

Po piąte: Na mocy umowy ulepszenia dziesięciny z pól gdziekolwiek są wykonywane zasiewy, obecnie nie ze wszystkich odbiera obecny proboszcz, niech sądownie uzyska dziesięcinę ze wszystkich.

Sexto: Missales de singulis laneis villae praedictae Żurawica de quolibet laneo unum tunnum siliginis et totidem avenis tum Curiales tum aliorum agros Colonorum inserentium vindicet Rector.

Vigore Foundationis obligatur Rector ad Vigilias et missam pro defunctis singulis quatuor temporibus persolvendas. Item pro melioratione dotis singulis feris secundis festo duplice non inpeditis missam pro animabus Korniaaków.

Item ex Agris praedialibus villae Bolestraszyce percipit decimam et est in possessione. Item ex fundatione Generosi Pauli Jamiński de villam Bolestraszyce loco manipularis decimis sexagenarum viginti florenos 40. Modernus percipiat manipulos abrogata Compositione. Item manipularem decimam percipit de Villa Dunkowice et est in usu. Item in Orzechowce ex omnibus agris praedialibus et est in usu. Ex villa Wielboryzy percipit Decimam Manipularem.

Septimo: Skotnik donatum erat antiquitus Ecclesiae ad praesens Colonus *haereditarius* Thomas Byk possidet, messalia solvens sed ex quo in Ecclesiastico Fundo fundatus vindicetur pro Ecclesia.

Domus Plebanalis angusta, vetus, per unde competentem modernus aedificabit.

[4] Domus Vicarialis vetusta angusta Domus Familiae [dwa wyrazy nieczytelne]

Schola erigenda a fundamento

Xenodochium extractum ab Illustrissimo Sebastiani Lubomirski Castellano Woynicensi vetustate collapsum, sed Generosa Elisabeth de Tenczyn Korniaakowa novum suis sumptibus aedificatum Anno 1636, habet hipocaustum unum, cameram unam, et alium locum tantum modo Dotis nomine, cuius modo in possessione est. Vacas habet tres apud Rectorem unam, duas praedium Curiale pro hyemali tempore conservavit. Usus fructum percipiunt ab paupertate.

Simplae contributiones solvebant ab antiquo Plebani per florenos octo, modernus Rector a tempore recentissimo iam solutionem evasit.

Ecclesiae Żuravicenis proventus hi sunt tantum modo ex carbona seorsiva harta connotati sicut et Regestrum Librorum Ecclesiae seorsivum manu mea subscriptum. Apparamenta haec sunt ex Argento. Monstratorum quinque alnarum altitudine, Melhisedech deauratum. Pixis argentea deaurata extra et ab intra. Calices tres argentei omnes deaurati ab intra, ab extra duo, cum

Po szóste: Meszne z każdego łana wymienionej wsi Żurawica w wysokości jednej beczki żyta i jednej owsa od każdego łana pól zarówno dworskich jak i pozostałych zasiewanych przez chłopów niech odzyska proboszcz. Z racji fundacji proboszcz jest zobowiązany do odprawiania wigilii i mszy świętych za zmarłych w każde Suche Dni kwartalne. Także z racji ulepszenia uposażenia, w każdy poniedziałek, jeśli nie ma wtedy święta, mszę w intencji dusz Korniaaków. Także z pól folwarcznych wsi Bolestraszyce odbiera dziesięcinę i jest w jej posiadaniu. Także z fundacji szlachećnie urodzonego Pawła Jamińskiego z wioski Bolestraszyce w miejsce dziesięciny snopowej w wysokości dwudziestu kop kwotę 40 florenów. Obecny proboszcz niech odbiera snopową wymówiwszy ugodę. Także dziesięcinę snopową odbiera z wioski Duńkowiczki i ma ją w posiadaniu. Także w Orzechowcach ze wszystkich pól folwarcznych i ma ją w posiadaniu. Z wioski Wielboryzy odbiera dziesięcinę snopową.

Po siódme: Skotnik został w dawnych czasach podarowany kościołowi, obecnie jest w posiadaniu chłopca dziedzicznego Tomasza Byka, wypłaca on meszne, ale niech proboszcz dla kościoła odzyska od niego to, co było gruntem kościelnym.

Dom proboszcza ciasny, stary i dlatego niech proboszcz wybuduje odpowiedni.

[4] Dom wikarego stary i ciasny, budynki gospodarcze [nieczytelne]

Szkoła ma być wzniesiona od fundamentu.

Przytułek wybudowany przez Jaśnie Wielmożnego Sebastiana Lubomirskiego, kasztelana wojnickiego, zawalił się ze starości, ale szlachećnie urodzona Elżbieta z Tęczyna Korniaakowa wybudowała nowy ze swoich funduszy w roku 1636. Ma jedną izbę, jedną komorę i inne miejsce z racji uposażenia i z tej racji jest w posiadaniu. Ma trzy krowy, jedną u proboszcza, dwie w czasie zimowym przebywa w folwarku dworskim. Otrzymują zaopatrzenie z racji ubóstwa.

Składki zwykle od dawnych czasów wypłacali proboszczowie w wysokości ośmiu florenów, obecny proboszcz od niedawnych czasów unika ich wypłacania.

Dochody kościoła żurawickiego takie są, jedynie te ze skarby są zapisane na osobnej karcie, podobnie jak zestawienie ksiąg kościoła jest osobno podpisane przeze mnie.

Wyposażenie kościoła ze srebra: monstrancja o wysokości pięciu łokci, lunula połączana. Puszka srebrna połączana od zewnątrz i od wewnątrz. Trzy kielichy

patenis duobus deauratis, tertia argentea. Crux argentea cum reliquiis altitudini Agnus Dei et Ossibus sanctorum. Item Crux ex hebano cum insignis Passionis et cum Euangelistarum deauratis. Pyxis alia argentea intus deaurata cum operculo alias vasculum cum quo deferri Eucharistia ad infirmos. Apparamenta vero seorsiva harta descripta manu mea subscripta. Coronae argentea duae deauratae et vota alias tabellae argentea sex. Item Coronae non deauratae duae

srebrne, wszystkie pozłacane od środka, od zewnątrz dwa, z patenami dwoma pozłacanymi, a trzecia srebrna. Krzyż srebrny z relikwiami, na szczycie ma agnusek i z kośćmi świętych. Także krzyż z hebanu z symbolami Męki Pańskiej i Ewangelistów pozłacanymi. Inna puszka srebrna, wewnątrz pozłacana z nakryciem czyli naczynie do zanoszenia chorym komunii. Inne wyposażenie zapisane na osobnej karcie podpisanej własnoręcznie przeze mnie. Dwie korony srebrne pozłacane i wota czyli tablice srebrne w ilości sześciu. Także korony niezłoczone dwie.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Archidiecezjalne w Przemyślu

Sygn. nr 64, Vistatio decanatus Premisliensis, Moscensis, Samboriensis, Jaroslaviensis, Ressoiviensis, Leżajscensis, Sanocensis, Crosnensis, Denoviensis, ex mamdato Pauli Piasecki Ep. Premisliensis anno 1646 mense octobri peracta.

Sygn. nr 143, Liber privilegiorum dioecesis Premisilensis.

Sygn. nr 155, Visitatio generalis interna et externa ecclesiaruim in decanatu Sanocensi, Premisliensi, Leżajscensi, Denoviensi, Crosnensi, per Georgium Albractum Doenhoff Ep. Premisliensem demandata... A. D. 1699 peracta.

Sygn. nr 161, Visitatio generalis decanatus Premisliensis sub regimine Alexandri Fredro Ep. Premisliensis A. D. 1728.

Sygn. nr 166, Acta visitationis decanatus Pruchnicensis A. D. 1744.

Sygn. nr 1991, F. Alembek, Status Ecclesia Parochialis Zoravicensis in Anno Domini prasenti 1662.

Źródła drukowane

Codex Iuris Canonici auctotritate Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgates. Praefatione fontium annotatione et indice analityco – alphabetico ab EMo Petro Card. Gasparri auctus, Romae 1917.

Codex Iuris Canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego, przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Pallottinum 1984.

- Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele „Christus Dominus”* (28 października 1965 r.), w: *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, Poznań [b.r.], s. 354-399.
- Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski, t. 4 (1511-1870)*, układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005.
- Kongregacja ds. Biskupów, *Dyrektorium o pasterskiej posłudze biskupów: Apostolorum Succesores*. Kielce 2005.
- Pawłowski F., *Premisla sacra, sive series et gesta episcoporum r. 1. Premisliensium*. Cracoviae 1869.
- Sobór Trydencki, sess. XXIV de reform. c. 3*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst łaciński i polski, t. 4 (1511-1870)*, układ i opracowanie A. Baron, H. Pietras, Kraków 2005, s. 738-741.
- Status Ecclesia Parochialis Zoravicensis in Anno Domini prasenti 1662*, w: *Dzieje Żurawicy. Studia i materiały*, t. 2, red. M. Hofman, Żurawica 2013.
- Wizytacja biskupa Sierakowskiego parafii Żurawica z roku 1744*, w: *Dzieje Żurawicy – Studia i materiały*, t. 3, red. M. Hofman, Żurawica 2014.
- Zbiór dokumentów małopolskich*, wyd. S. Kuraś, I Sułkowska-Kurasiowa, cz. IV, Wrocław 1969, nr 1074.

Opracowania

- A.[Aleksander] F.[Fajęcki] X., *Wizytacja kościelna*, w: *Podręczna Encyklopedia Kościelna*, Warszawa, Lublin, Łódź 1915, pod red. Z. Chełmickiego, t. XLI-XLII, s. 349.
- A.[Adam] P.[Pęski] Ks., *Wizytacja kościelna*, w: *Encyklopedia kościelna*, Płock 1911, pod red. M. Nowodworskiego, t. 31, s. 534-538.
- Ataman J., *Akta wizytacyjne diecezji przemyskiej do końca XVIII wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 1, nr 2 (1960), s. 32-44.
- Ataman J., *Wacław Hieronim Sierakowski i jego rządy w diecezji przemyskiej*, Warszawa 1936.
- Błażkiewicz H., *Szkolnictwo parafialne w diecezji przemyskiej w latach 1636-1757 w świetle wizytacji biskupich*, „Nasza Przeszłość”, 46 (1976), s. 153-206.
- Fijałek J., Zachorowski S., *O potrzebach wydawniczych w zakresie źródeł historii Kościoła w Polsce*, „Nauka Polska”, 2 (1919), s. 228-240.
- Glemma T., *Wizytacje diecezji krakowskiej z lat 1510 – 1570*, „Nasza Przeszłość”, 1 (1946), s. 41-96.
- Gręźlikowski J., *Czym był dla Kościoła Sobór Trydencki (1545-1563)? (refleksje w 440-tą rocznicę od zakończenia obrad)*, „Prawo Kanoniczne”, 46 (2003), nr 3-4, s. 171-226.

- Hazik H., *Ks. Fryderyk Alembek (1598-1672)*, w: *Dzieje Żurawicy. Studia i materiały*, t. 1, red. L. Fac, Żurawica 2010, s. 47-65.
- Hofman M., *Kościół w Żurawicy, jego poświęcenie, wezwanie oraz związany z tym odpust*, „Resovia Sacra”, 24 (2017), s. 153-167.
- Kałwa P., *Działalność kościelna Katarzyny Wapowskiej w Ziemi Sanockiej*, Lwów 1931.
- Klebowicz G., *Organizacja parafialna diecezji przemyskiej obrządku łacińskiego w XIV-XVI wieku*, Lublin 2013.
- Kwolek J., *Archiwa diecezji przemyskiej ob. łac.*, Przemysł 1927.
- Kwolek J., *Archiwum Diecezjalne Przemyskie w roku 1930 (sprawozdanie archiwisty)*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 31(1931), nr 1, s. 46-51.
- Kwolek J., *Archiwum Diecezjalne Przemyskie. Sprawozdanie za rok 1932*, „Kronika Diecezji Przemyskiej”, 33 (1933), nr 1, s. 21-25.
- Librowski S., *Wizytacje diecezji włocławskiej: cz. 1: Wizytacje diecezji kujawskiej i pomorskiej: t. 1: opracowanie archiwalno-źródłoznawcze*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 8 (1964), s. 7-183.
- Librowski S., *Źródła do wewnętrznych dziejów Kościoła w Polsce w rękopiśmiennych zbiorach kościelnych*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 7 (1963), s. 78-94.
- Litak S., *Akta wizytacyjne parafii z XVI-XVIII wieku jako źródło historyczne*, „Zeszyty Naukowe KUL”, 5 (1962), nr 3, s. 41-58.
- Litak S., *Parafie Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, Lublin 2004.
- Litak S., *W sprawie publikowania i rejestracji akt wizytacyjnych kościołów i parafii*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 14 (1967), s. 133-149.
- Sarna W., *Dzieje diecezji przemyskiej o. ł.*, t. 1, cz. 1, *Episkopat przemyski o. ł.*, Przemysł 1902.
- Szady B., *Wizytacje diecezji chełmskiej – XVII wiek*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 82 (2004), s. 269-288.
- Weiss A., *Wizytacje parafii Wolsztyn z 1738 i 1756 roku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 75 (2001), s. 389-420.
- Wilczewski W. F., *Wizytacja diecezji wileńskiej przeprowadzona przez biskupa Mikołaja Słupskiego. Czas trwania i zasięg.*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 72 (1999), s. 473-487.
- Wiśniewski J., *Warmińskie wizytacje kromerowskie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 43 (1981), s. 181-202.

Streszczenie

Niniejszy artykuł prezentuje w zarysie zagadnienie wizytacji kanonicznych w Kościele na przestrzeni wieków jego istnienia. Już w pierwszych wiekach chrześcijaństwa biskupi odwiedzali wspólnoty chrześcijańskie. Synody z początków średniowiecza omawiały zagadnienie wizytacji kanonicznych. Gdy biskupi pełnili ważne funkcje świeckie, zaczęli zaniedbywać obowiązek wizytowania diecezji. Konsekwencją takiej postawy był postulat Soboru Trydenckiego nakazujący odbywanie wizytacji diecezji. Nie wiadomo dokładnie, kiedy wizytacje pasterskie zaczęto przeprowadzać w diecezji przemyskiej. Informacje o ich istnieniu pochodzą z XVI wieku, ale nie zachowały się z nich akta wizytacyjne. W okresie staropolskim, a dokładnie w XVII i XVIII wieku, w diecezji przemyskiej było przeprowadzonych siedem wizytacji kanonicznych, z których posiadamy akta wizytacyjne. Na końcu przedstawiono zagadnienie wizytacji kanonicznych parafii Żurawica z okresu staropolskiego. W Archiwum Archidiecezjalnym w Przemyślu zachowały się dokumenty z pięciu wizytacji, które przeprowadzono w tym okresie w parafii Żurawica.

Słowa kluczowe: wizytacja kanoniczna, diecezja przemyska, parafia Żurawica.

CANONICAL VISITS TO THE ŻURAWICA PARISH IN THE OLD POLISH PERIOD, WITH A PARTICULAR EMPHASIS ON THE VISITATION OF BISHOP JERZY ALBRECHT DOENHOFF

Summary

This article outlines the issue of canonical visits to the Church throughout the centuries of its existence. Since the very first centuries of Christianity, bishops have visited Christian communities. Early medieval synods discussed the issue of canonical visitations. When bishops performed important secular functions, they began to neglect the obligation to visit dioceses. The consequence of this attitude was the postulate of the Council of Trent, ordering visitation of the diocese.

It is not known exactly when the pastoral visits began in the Przemyśl diocese.

Information about the visitations comes from the 16th century, but no visitation records have survived. In the Old Polish period, and more precisely in the 17th and 18th centuries, seven canonical visits were carried out in the Przemyśl diocese, of which we have visitation files. Finally, this article presents the issue

of canonical visits to the Żurawica parish from the Old Polish period. In the Archdiocesan Archives in Przemyśl, there are documents from five visits that were carried out in the Żurawica parish during this period.

Key words: Canonical visitation, Przemyśl diocese, Żurawica parish.